

TIPOLÓGIAI ÉS GYAKORISÁGI ADATOK A BEKEZDÉSNYI BESZÉDMŰ SZERKEZETÉRŐL

BÉKÉSI IMRE

1. Az alábbi, felderítő célú elemzés egy olyan kísérleti vizsgálat része, amely szintén csak egyik összetevője a bekezdés mint szövegegység szerkezetének feltárására vállalkozó nagyobb feladatnak. A munka közvetlenül DEME LÁSZLÓ eredményeiből indult ki (1. Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata, Bp., 1971.), s kezdettől fogva személyes tanácsait is élvezzi.

1.1. A kísérletben kilencven magyar szakos főiskolai hallgató dolgozott azon a publicisztikai-szerkesztéstani feladaton, hogy megadott négy mondat informatíve fontos elemeinek megtartásával négymondatos hírváriánsokat írjon. E négy mondat a következő volt:

Kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott kedden este Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos.

Motorkerékpárral lovaskocsinak szaladt Ince Sándor Zsombó, Ménes u. 9. szám alatti lakos.

Súlyos sérülést szenvedett egy motorkerékpáros kedden este Zsombó és Forráskút között.

A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított egy balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen.

A megadott mondatok tematikai összefüggése feltűnő, logikai variálhatósága is bőséges. Ez természetesen nem véletlen, hiszen a kísérletet éppen azzal a céllal terveztük, hogy logikai és tematikai kapcsolatokat figyelhessünk meg a bekezdésnyi hírnek mint teljes információnak mondategységekre tagolódott részei között.

1.2. A kapcsolásformák megismerése azonban nem végcél, hanem csak eszköz a bekezdésszerkezet feltárásához. DEME LÁSZLÓ mondattani kutatásai ugyanis meggyőzően körvonalazták a mondat szintje fölött elhelyezkedő szövegszerkezeti egységeket, amelyek léte azzal a feltevéssel jár, hogy a mondategységeknek is lehetnek olyan tartalmi-konstrukcionális jegyeik, amelyek magasabb, átmeneti egészbe kapcsolják őket (vö. i. m. 221—243).

Ha ez a valóságban nem így volna, akkor a kísérletünkben szereplő bekezdésnyi hírnek mind a négy mondata közvetlenül építené fel a bekezdést, vagyis ilyesféle logikai konstrukciókat kapnánk: (1 → 2 → 3 → 4), (1 → 2 ← 3 → 4) stb. (→ : magyarázó, ← : következtető. Vö. DEME i. m. 175.) Munkánk empirikus szakaszában (két napilapunk napihíreinek gyakorisági feldolgozásában) viszont bőségesen tapasztaltuk, hogy már a három-, de méginkább a négy- és ötmondatos hírekben közvetlenül nem mondatokra, hanem előbb mondat fölötti szövegegységekre, tömbökre tagolódnak az

információegész, s ezért a fenti konstrukciók valójában ilyenek: $[1 \leftarrow (2 \rightarrow 3) \leftarrow 4]$, $\langle 1 \rightarrow [(2 \leftarrow 3) \leftarrow 4] \rangle$ stb.

1.3. A konstrukcióképletek alapja a mondategészek közti logikai viszony, amely lényegesen befolyásolja (egyes helyzetekben meghatározza) a bekezdés mondatainak beépülését vagy viszonylagos elkülönülését.

A kísérleti hírváriánsok megírásához olyan mondatokat adtunk alapul, amelyek között — bármilyen sorrendbe helyezték el őket — csupán oksági viszony lehet. A négy mondat így elvileg a következő nyolc logikai alapváltozat létrehozásának lehetőségét rejti:

$$(1 \leftarrow 2 \leftarrow 3 \leftarrow 4), (1 \rightarrow 2 \rightarrow 3 \rightarrow 4), (1 \leftarrow 2 \rightarrow 3 \leftarrow 4), (1 \rightarrow 2 \leftarrow 3 \rightarrow 4), \\ (1 \leftarrow 2 \leftarrow 3 \rightarrow 4), (1 \rightarrow 2 \rightarrow 3 \leftarrow 4), (1 \leftarrow 2 \rightarrow 3 \rightarrow 4), (1 \rightarrow 2 \leftarrow 3 \leftarrow 4).$$

(A kapcsolatos, ellentétes és választó viszony lehetőségének a megadásával a fentiek sokszorosára növekedne a logikai alapváltozatok variációja. Ez azonban nagyon megnehezítené az anyag feldolgozását.)

1.4. A mondat beépülésének, ill. viszonylagos elkülönülésének, azaz a bekezdés tömbösödésének felismeréséhez figyelembe kell vennünk még a mondatok tematikai kapcsolódásának szorosságát, vagyis a mindenkori előzménynek (a rémához rendelt témának) a kifejtettségét is. Enélkül az esetek egy részében nem tudnánk felismerni a logikai változatokon felépülő tömbformákat.

A kísérletben lehetővé tett nyolc logikai alapváltozat mondatai elvileg szintén nyolc bekezdéstípusban tömbösödhetnek. (A nyolc lehetőség nem a logikai alapváltozatok, hanem a bekezdés négy mondategészenek a függvénye):

$$\langle 1 \rightarrow [2 \rightarrow (3 \rightarrow 4)] \rangle \quad [(1 \rightarrow 2 \rightarrow 3) \rightarrow 4] \\ \langle 1 \rightarrow [(2 \leftarrow 3) \leftarrow 4] \rangle \quad [1 \rightarrow (2 \leftarrow 3) \leftarrow 4] \\ \langle [1 \rightarrow (2 \leftarrow 3)] \leftarrow 4 \rangle \quad [1 \rightarrow (2 \leftarrow 3) \leftarrow 4] \\ \langle [(1 \rightarrow 2) \rightarrow 3] \leftarrow 4 \rangle \quad [(1 \rightarrow 2) \rightarrow (3 \rightarrow 4)]$$

Megadott négy mondatunkból elvileg tehát 8×8 konstrukciót lehet alkotni. De hogy valójában mennyit lehet, erre kerestünk választ a kísérlettel.

2. A kilencven tanárjelölt a megadott négy mondatból 675 hírváriánst alkotott (s ugyancsak ennyit egy későbbi, ötmondatos feladatban is). A rendszeres feldolgozás megkezdése előtt ezért ajánlatosnak látszott felderítő elemzést készítenünk a lényegi összefüggések számbavételére. Erre a célra a hírváriánsok legállandóbb egységét kerestük s találtuk meg. A „rendőrségi eljárás”-ról informáló mondat bizonyult ennek, mégpedig akkor, amikor a hírt lezáró, összefoglaló, végkövetkeztetést megfogalmazó negyedik mondat helyét foglalja el. Ugyanis a négymondatos variánsok 675 negyedik mondatának 64%-a (432) zárul ezzel a mondattal. Felderítő vizsgálatunk kérdése ezért konkrétan így alakult:

Ha a „rendőrségi eljárás”-ról informáló mondat negyedik mondatként kap helyet a hírben, akkor milyen előzményekhez és hogyan kapcsolódik, miként épül be a konstrukcióba; vagyis hányszor szerepel 1) önálló tömbként, előzményétől leginkább elkülönülve: a) $] \leftarrow 4]$, b) $\leftarrow 4]$; és hányszor 2) beépült mondatként, tömb részeként s ezen belül is milyen tagoltságú részként: a) $\leftarrow 4]$, vagy b) $(3 \leftarrow 4)]$.

Mivel a „rendőrségi eljárás” a hír negyedik mondataként csakis következtető viszonytal kapcsolódhat, a fentiekben számításba vett nyolc logikai alapváltozatból itt csak négy jöhet létre; vagyis megadott mondataink ebben a felderítő vizsgálatban 4×8 -féle konstrukciót építhetnek fel.

Napilapok híreinek elemzéséből tudjuk, hogy egy mondat beépülése, szövegbe ágyazódása elsősorban attól függ, hogy a közvetlenül megelőző mondat helyén az információegész melyik része áll. Elemzésünk két szakaszát ezért szintén az határozza meg, hogy hírünk 3. mondata valamelyik következményt tartalmazza-e: az „ütközés”-t, ill. a „sérülés”-t (2.1.), vagy pedig az eredeti okot: a „kivilágítatlan kocsi”-t (2.2.).

2.1. Egyértelmű a 4. mondat szerkezeti helye az olyan konstrukcióban, amelyben a 3. mondat következményt tartalmaz. Például:

„1. Kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott... 2. Motorkerékpárjával beleszaladt... 3. *Súlyos sérülést szenvedett.* 4. A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított.”

Ebben a szerkeztípusban azért egyértelmű a 4. mondat helyzete, mert az előzménye akár: $[1-(2-3)]$, akár: $[(1-2)-3]$, a záró szerepű 4. mondat egyik esetben sem léphet tömbkapcsolatba a 3. mondattal.

Nem léphet tömbkapcsolatba a 4. mondat a harmadikkal, mert tematikailag különbözőek. Egy $\leftarrow 4$] vagy $\leftarrow 4$] kapcsolás úgy módosítaná az információt, hogy a rendőrség csupán „súlyos sérülés” miatt indított eljárást. (Az ilyesféle interpretációnak ugyan lehet valóságalapja, tudniillik, ha nem szorul orvosra, mentőkre a sebesült, akkor a balesetet okozó fél igyekezhet a rendőrség közreműködése nélkül kártalanítani és hallgatásra bírni a szenvedő felet. Az újsághír azonban éppen nem intimizálni akarja a történeteket, hanem az informáláson túlmenően figyelmeztetni is akar: „rendőrségi eljárás indult egy gondatlan, balesetet okozó ember ellen”.)

De nem léphet tömbkapcsolatba a 4. mondat a 3.-kal azért sem, mert már maga a 3. mondat alkotott tömböt a saját előzményével, akár így: $[1 \leftarrow (2 \leftarrow 3)]$ („És súlyos sérülést szenvedett”), akár így: $[(1 \rightarrow 2) \leftarrow 3]$ („Ince Sándor az összeütközés következtében súlyos sérülést szenvedett”).

A negyedik mondat tömb létét: $] \leftarrow 4$), bekezdésen belüli viszonylagos önállóságot (vagyis azt, hogy alulról nézve közvetlenül a bekezdést építi) legjobban a benne foglalt új információhoz (rémához) rendelt előzmény (téma) kifejtettsége jelzi. Ennek a megállapításnak a mérlegeléséhez alkossunk két variáns a 4. mondatra!:

„A rendőrség megindította az eljárást”-féle záró mondat túlságosan tág terjedelmű volna, hiszen meglehetősen sokféle előzménye lehet egy ilyen konklúciónak. Így ez a 4. mondat csupán 3. mondati előzményével együtt képvisel viszonylag önálló információt: azzal kell tömbkapcsolatban állnia.

„A rendőrség eljárást indított ellene”-féle mondattal viszont nem is lehetne lezárni azt a hírt, hiszen az *ellene* utalószó és az utalt személy megnevezése között a sérült személyről informáló két mondatégsz helyezkedik el, s a pusztán utalószó kapcsolás kétértelművé tenné a hírt: (Ki *ellen* „indított eljárást a rendőrség”? Az adott megfogalmazás szerint a sérült ellen.).

Ha ezek után értékeljük a példahírünkben szereplő 4. mondatot („A balesetet okozó lovaskocsi hajtója ellen eljárást indított a szegedi Rendőrkapitányság”), láthatjuk, hogy önálló tömb léte a következő viszonyú összefoglaló funkcióból ered, s ehhez a téma abszolút szintű explikálása szükséges:

A 4. mondat

témája:

rémája:

1. m.-ból: a lovaskocsi hajtója }
 2—3. m.-ból: balesetet okozott }

ellene eljárást indított a szegedi Rendőr-
 kapitányság.

A fenti variánsban tehát a 4. mondat egymagában alkot önálló tömböt, bár mondat-önállósága természetesen csak viszonylagos. Önállóságának viszonylagosságát, szövegbe való beágyazottságát — a már említett eszközökön kívül — jelzi „a lovaskocsi hajtója ellen” szegmentum határozott névelője is. Ez ugyanis itt csak előzménytől lehet határozott (vö. DEME i. m. 383.).

Önálló tömbbé különül a 4. mondat abban az esetben is, ha sem az 1—2., sem pedig a 2—3. mondat nem lép szorosabb kapcsolatba egymással, mert mindhárom egyaránt képvisel bizonyos szintű önállóságot. Az alábbi képletről van szó:

$$[(1 \rightarrow 2 \leftarrow 3) \leftarrow 4].$$

Például: „1. Motorkerékpárral lovaskocsinak szaladt Zsombó és Forráskút között Ince Sándor Zsombó, Ménes u. 9. szám alatti lakos. 2. A lovaskocsi ugyanis, amellyel Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. sz. alatti lakos fuvarozott, nem volt kivilágítva. 3. A baleset következtében a motorkerékpáros súlyos sérülést szenvedett. 4. A szegedi Rendőrkapitányság...”

A fenti típus viszont felveti azt a kérdést, hogy egyáltalán elképzelhető-e az ilyesféle: (1—2—3—4), vagyis a tömbök nélküli bekezdés? Kísérletünk baleseti hírében, amely oksági összefüggésre épül, nem találtunk ilyen megoldást. Amikor azonban pusztá kapcsolatos viszony van a hír mondategészei között (pl. a diplomáciai hírekben), természetesebb módon hordozhat mind a négy mondategész viszonylag önálló információrészletet. Bár a napilapok négymondatos hírei ilyenkor is inkább tömbösödnek, mint nem; s a 2. mondattól kezdődő rész inkább kifejtő magyarázatként, mint egyszerű kapcsolatként értelmezhető. Például:

„Dr. Bíró József külkereskedelmi miniszter szerdán Chilébe utazott. Chilében a kormány tagjaival a két ország közötti árucseré-forgalom továbbfejlesztésének módozatait tárgyalja meg a múlt év novemberében Budapesten folytatott előkészítő tárgyalások alapján. A tárgyalások kapcsán alá kívánják írni az 1973. évi árucseré-forgalmi jegyzőkönyvet. Ezután dr. Bíró József Peruba látogat.” (Délmagyarország, 1973. febr. 1.)

Felületesen nézve egyszerű ... És ... És ... És konstrukciónak is fel lehet fogni a fenti hírt: (1+2+3+4). Pedig a 4. mondatban szereplő Peru mint nem-Chile különül el az előzményétől, a 2—3. mondat pedig együtt fejt ki az 1. mondatban közölt utazás célját („tudniillik szerződést kötni és tárgyalni utazik”). Tehát még az ilyenféle „tisza” diplomáciai hírek is tömbökre oszlanak előbb, s csak utána mondatokra. Példahírünkben így [1 → (2+3) + 4].

2.2. Logikailag vitathatóbb a 4. mondat szerkezeti helye azokban a hírvariánsokban, amelyekben a 3. mondat nem következményt tartalmaz, hanem a baleset okát adja meg („kivilágítatlan lovaskocsi”). Például:

„1. Motorkerékpárral lovaskocsinak szaladt... 2. Súlyosan megsérült. 3. *A baleset okozója Nagy Antal zsombói lakos, aki kivilágítatlan lovaskocsival fuvarozott.* 4. A szegedi Rendőrkapitányság...”

Itt ugyanis a „rendőrségi eljárás”-t közlő 4. mondat úgy is felfogható, mint az okot közvetlenül követő eljárás, ezért a két utolsó mondatot egyetlen egységnek

tekinthetjük: (3→4). Ez a tömb azonban magyarázó viszonytal kapcsolódik az 1—2. mondat tömbjéhez, s ennek következtében a 4. mondat olyan helyzetbe kerül, mintha nemcsak következménye, hanem valamiképpen oka is volna az 1—2. mondat tömbjében közölt balesetnek: [(1←2)→(3→4)]. Ezen a logikai vázon azonban (ha egyáltalán elfogadható a 3—4. mondat tömb léte) pontosabban is lehet fogalmazni:

„1. Motorkerékpárral lovaskocsinak szaladt... 2. Ennek következtében... 3. A balesetet az okozta, hogy Nagy Antal nem világította ki kocsiját. *Ezért* a szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított *ellene*.”

Itt is a magyarázó szerepű II. tömb tagja a „rendőrségi eljárás”: [(1←2)→(3→4)], csak pontosabban van kifejezve logikai kapcsolódása. Tudniillik „Nagy Antal nem világította ki kocsiját”, ezzel okozta a balesetet, elsősorban tehát *ezért* vonják felelősségre (s mulasztásáért akkor is büntetés jár, ha nem okoz vele balesetet).

Megvizsgálva a 3—4. mondat kapcsolatát itt kifejező eszközöket, a kötőszó-funkciót is ellátó *ezért* határozószóról nemcsak annyit állapíthatunk meg, hogy a 3—4. mondat közötti logikai viszonyt fejezi ki. Fontos szerepe az is, hogy a 4. mondatban közölt új információrészlethez egy előzményszegmentumot hozzon a 3. mondatból: *ezért* — a baleset okozásáért. Az *ellene* utalószónak mint nem-logikai eszköznek viszont csak témakapcsoló szerepe van, tudniillik ez reprezentálja Nagy Antal zombói lakost a 4. mondatban. Így az *ezért* és *ellene* szók által a teljes 3. mondat van jelen témaként a 4. mondatban, a többi szó viszont új információ, azaz réma („a szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított”).

A harmadik mondatban szereplő ok esetében felmerül az alábbi tömbösödés lehetősége is: ⟨1→[(2→3)←4]⟩, vagyis az, hogy a 4. mondatot sem önálló tömbnek: [←4]⟩, sem abszolút beépült tömbtagnak: (3←4)], hanem relatív: a 2—3. mondat tömbjével egyenrangú tömbnek tekintjük: ⟨1→[(2→3)←4]⟩. A mondatokat akkor érezzük így tömbösödni, amikor a „súlyos sérülés” tényét olyan hangsúllyal emelik ki az 1. mondat helyén, hogy a „rendőrségi eljárás” (a 3. mondatval való kapcsolata miatt) kénytelen a 2—3. mondat tömbjéhez önállóan csatlakozni. Tematikai különbsége, rémájának újdonsága miatt azonban csak kívülről teheti ezt. Például:

„Súlyos sérülést szenvedett egy motorkerékpáros kedden este Zsombó és Forrás-kút között. Ince Sándor Zsombó, Ménes u. 9. szám alatti lakos egy lovaskocsinak szaladt. A lovaskocsi, amellyel Nagy Antal Zsombó, Fő u. 13. szám alatti lakos fuvarozott, nem volt kivilágítva. A szegedi Rendőrkapitányság eljárást indított Nagy Antal ellen.”

Ugyanebből a fogalmazásból még az alábbi módon is el lehet képzelni a 4. mondat szerkezeti helyét: [1→(2→3)←4]. Ebben az osztódásban a következmények foglalják keretbe a középső, balesetet tárgyaló tömböt, vagyis itt a négymondatos bekezdés három tömre való osztódását figyelhetjük meg.

3. Ezek után tekintsük át a kísérleti hírvariánsoknak témánkat képviselő részletét! Szembesítsük a kísérleti gyakorlatot az elvi konstrukciókkal: közülük melyeket és milyen gyakorisággal alkottak meg a fogalmazók, amikor a „rendőrségi eljárás”-ról szóló részinformáció 432 esetben (itt: 100%) a hír negyedik mondatát foglalta le.

Először a bekezdések logikai alapváltozatainak mutatóit tekintjük át (3.1.), majd a tömbösödést (3.2.) vizsgáljuk meg két vonatkozásban is. Számba vesszük a tömbösödés formáinak elvi, gyakorisági és kihasználtsági mutatóit (3.2.1.), s végül a 4. mondat tömbösödését, illetőleg beépülését emeljük ki (3.2.2.).

3.1. A hírvariánsok logikai alapváltozatai.

Az anyagunkban lehetséges 4 logikai alapváltozatra 432 db hírvariánst írtak, így ha közömbös volna a hír mondatai közti logikai viszony, akkor elvileg 108—108 variáns jutna mind a négy alapváltozatra. Az alapviszonyonkénti 108 hírt ezért 100%-nak tekintjük, s szembesítjük a ténylegesen megírt mennyiséggel. Így kapjuk meg a vizsgált logikai alapváltozat kihasználtsági mutatóját.

3.1.1. $1 \rightarrow 2 \rightarrow 3 \leftarrow 4$

Ez a logikai konstrukció bizonyult a legtermékenyebbnek. A baleset eredeti oka („kivilágítatlan kocsi”) a hír 2. mondataként kapott szerepet, ezáltal az 1. és a 3. mondat mindenképpen következményt tartalmaz („ütközés”, „sérülés”). A fogalmazás a következmény előrebocsátásával változtat a valóságos esemény időrendjén, s ezzel hangsúlyossá teszi az oksági viszonyt.

A logikai alapviszony variánsai:

A variánsokra írt hírmennyiség:

$\langle [(1 \rightarrow 2) \rightarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	54 db
$\langle [1 \rightarrow (2 \leftarrow 3)] \leftarrow 4 \rangle$	47
$[1 \rightarrow (2 \leftarrow 3) \leftarrow 4]$	16
$[(1 \rightarrow 2 \leftarrow 3) \leftarrow 4]$	12
$\langle 1 \rightarrow [(2 \leftarrow 3) \leftarrow 4] \rangle$	8
$[(1 \rightarrow 2) \leftarrow (3 \leftarrow 4)]$	6
	<hr/>
	143 db (33,10%)

Az alapviszonyra várt elvi mennyiség 108 db, így az alapviszony kihasználtsága 132,40%.

3.1.2. $1 \leftarrow 2 \rightarrow 3 \leftarrow 4$

Ez a konstrukció mindenképpen okból indul ki. Az ok lehet az eredeti ok („kivilágítatlan lovaskocsi”) és az ebből következő „ütközés” is. Ez utóbbi tudniillik a „sérülés” közvetlen oka, így az 1. mondat helyére állítva, miként a „sérülés”, szintén kiemeli az események oksági természetét.

$\langle [(1 \leftarrow 2) \rightarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	86 db
$[1 \leftarrow (2 \rightarrow 3) \leftarrow 4]$	14
$[(1 \leftarrow 2) \rightarrow (3 \leftarrow 4)]$	7
$[(1 \leftarrow 2 \rightarrow 3) \leftarrow 4]$	5
	<hr/>
	112 db (25,92%)

Az alapviszony kihasználtsága: 103,70%

3.1.3. $1 \leftarrow 2 \leftarrow 3 \leftarrow 4$

Ez az a logikai alapviszony, amely egyszerűen lemásolja a valóságos esemény időrendjét: Megy az úton a kivilágítatlan kocsi, a motorkerékpáros beleszalad, súlyosan megsérül; a rendőrség megindítja az eljárást.

$\langle [1 \leftarrow (2 \leftarrow 3)] \leftarrow 4 \rangle$	42 db
$\langle [(1 \leftarrow 2) \leftarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	34
$[(1 \leftarrow 2 \leftarrow 3) \leftarrow 4]$	19
$t[1 \leftarrow (2 \leftarrow 3) \leftarrow 4]$	7
	<hr/>
	102 db (23,61%)

Az alapviszony kihasználtsága: 94,44%

3.1.4 $1 \rightarrow 2 \rightarrow 3 \leftarrow 4$

Nem véletlen, hogy ezt az alapviszonyt választották legkevesebbszer. A „súlyos sérülés” 1. mondatba való kiemelése után nem az implicite úgylis jelen levő „ütközés”-t, hanem az eredeti okot várná az olvasó a 2. mondatba.

$\langle [(1 \rightarrow 2) \rightarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	49 db
$\langle [(1 \rightarrow (2 \rightarrow 3))] \leftarrow 4 \rangle$	12
$[(1 \rightarrow 2) \rightarrow (3 \leftarrow 4)]$	9
$[(1 \rightarrow 2 \rightarrow 3) \leftarrow 4]$	5
	<hr/>
	75 db (17,36%)

Az alapviszony kihasználtsága: 69,44%

3.2. A bekezdésen belüli tömbösödést, miként már jeleztük, két vonatkozásban vizsgáljuk meg.

3.2.1. Először a négymondatos bekezdés tömbösödési formáit tekintjük át abból a helyzetből, amelyben a rendőrségi eljárásról informáló mondat az összefoglaló szerepű 4. helyen áll.

Kéttömbös bekezdéstípusok:

I. $\langle [(1-2)-3]-4 \rangle$

Az első tömbben az 1-2. mondat alkot belső tömböt.

$\langle [(1 \leftarrow 2) \rightarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	86 db
$\langle [(1 \rightarrow 2) \leftarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	54
$\langle [(1 \rightarrow 2) \rightarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	49
$\langle [(1 \leftarrow 2) \leftarrow 3] \leftarrow 4 \rangle$	34
	<hr/>
	223 db (51,62%)

Ha azt a vonatkozást is figyelembe vesszük, hogy a 432 db hír nyolc formában tömbösödhet, akkor egy-egy tömbösödési formára elvileg $432:8 = 54$ db hírvariánsnak kellene jutnia. A valóságban ráeső 223 db tehát a forma 412,96%-os kihasználtságát mutatja.

II. $\langle [1-(2-3)] \leftarrow 4 \rangle$

Az első tömbben a 2—3. mondat alkot belső tömböt.

$\langle [1 \rightarrow (2 \leftarrow 3)] \leftarrow 4 \rangle$	47 db
$\langle [1 \leftarrow (2 \leftarrow 3)] \leftarrow 4 \rangle$	42
$\langle [1 \rightarrow (2 \rightarrow 3)] \leftarrow 4 \rangle$	12
	<hr/>
	101 db (23,37%)

A tömbösödési forma kihasználtsága: 187,03%

III. $[[1-2-3]-4]$

Az első tömbben nincs további, belső tömbösödés.

$[(1 \leftarrow 2 \leftarrow 3) \leftarrow 4]$	19 db
$[(1 \rightarrow 2 \leftarrow 3) \leftarrow 4]$	12
$[(1 \leftarrow 2 \rightarrow 3) \leftarrow 4]$	5
$[(1 \rightarrow 2 \rightarrow 3) \leftarrow 4]$	5
	<hr/>
	41 db (9,49%)

A tömbösödési forma kihasználtsága: 75,92%

IV. $[(1-2)-(3-4)]$

A bekezdés két, belsőleg azonos nagyságú tömbre tagolódik.

$[(1 \rightarrow 2) \rightarrow (3 \leftarrow 4)]$	9 db
$[(1 \leftarrow 2) \rightarrow (3 \leftarrow 4)]$	7
$[(1 \rightarrow 2) \leftarrow (3 \leftarrow 4)]$	6
	<hr/>
	22 db (5,09%)

A tömbösödési forma kihasználtsága: 40,74%

V. $\langle 1-[(2-3)-4] \rangle$

Itt a második tömbben találunk további osztódást: a 2—3. mondat alkot belső tömböt.

$$\langle 1 \rightarrow [(2 \leftarrow 3) \leftarrow 4] \rangle \quad 8 \text{ db (1,85\%)}$$

A tömbösödési forma kihasználtsága: 14,81%

VI. $\langle 1-[2-(3-4)] \rangle$

Ez az elméleti konstrukció, amelyben a 3—4. mondat alkot belső tömböt, kísérletünkben nem jelent meg.

VII. $[1-(2-3-4)]$

Ez az elméleti konstrukció, amelyben a második tömb három egyenrangú mondatra tagolódik, szintén nem jelent meg a kísérleti variánsok között.

Háromtömbös bekezdéstípus

VIII. Négymondatos bekezdésben csupán az alábbi tagolódás eredményezhet három tömböt: [1—(2—3)—4]. Kísérletünkben a következő variánsokkal szerepelt:

[1 → (2 ← 3) ← 4]	16 db
[1 ← (2 → 3) ← 4]	14
[1 ← (2 ← 3) ← 4]	7
	<hr/> 37 db (8,56%)

A tömbösödési forma kihasználtsága: 68,51%

3.2.2. A tömbösödési formák fenti, részletező áttekintése után tanulságos lehet a belső tömbösödés arányainak összefoglaló kimutatása is.

Kéttömbös típusok:	91,43%. Ebből:
belső tömbös:	76,85%
nem lehet belső tömbös:	5,09%
lehetne, de nincs belső tömb:	9,49%
Háromtömbös típus:	8,56%

3.2.3. A négy logikai alapváltozat és a nyolc tömbösödési forma rétegeiben vizsgált kihasználtsági mutatók után összegzett kihasználtsági mutatót is kapunk. Az elvileg lehetséges 4×8 konstrukcióból kísérletünkben — különböző gyakorisággal — mindössze 18 típust használtak fel. A típusok összegzett kihasználtsága tehát 56,25%-os.

3.2.4. Problémafeltáró dolgozatunk leszűkítő szempontja a négymondatos bekezdés 4. mondatának következtető viszonyú kapcsolódása volt. Ezért tanulságosak lehetnek azok a mutatók is, amelyeken a kísérletbeli 4. mondat bekezdésen belüli önállóságát (tömb létét), illetőleg beépültségét figyelhetjük meg.

A bekezdések 4. mondata a 432 db variáns 93,05%-ban (402 db) önálló tömb, mégpedig:

- a) abszolút önálló tömb:
 - I. tömbösödési formában 223 esetben (51,62%)
 - II. tömbösödési formában 101 esetben (23,37%)
 - III. tömbösödési formában 41 esetben (9,49%)

365 (84,72%)

- b) relative önálló tömb:
 - VIII. tömbösödési formában 37 esetben (8,56%)

A kísérletünkben szerepelt következtető viszonyú 4. mondatoknak csupán 6,95%-a (30 db) beépült mondat, mégpedig:

- a) relative beépült mondat:
 - V. tömbösödési formában 8 esetben (1,85%)
- b) abszolút beépült mondat 22 esetben (5,09%)

3.3. Feltáró célú vizsgálatunk néhány feltevését és értelmezését a jövőben bizonyára módosítanunk kell. Azt azonban már most sem lehet kétségbe vonni, hogy léteznek a mondat fölötti szövegszerkezeti egységek, s bármennyire változatos formát ölthetnek is, tipológiai és gyakorisági vizsgálatban megragadhatók.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ И ЧАСТОТНЫЕ ДАННЫЕ О СТРУКТУРЕ
РЕЧЕВОЙ ЕДИНИЦЫ ВЕЛИЧИНОЙ С АБЗАЦ*Имре Бекеши*

Предлагаемая статья является частью опытного исследования, представляющего собой только один из компонентов более широкого задания, имеющего перед собой цель — исследование и раскрытие структуры абзаца как единицы текста.

В этой работе принимали участие девяносто студентов отделения венгерского языка и литературы педагогического института. Они работали над разрешением следующего публицистического и редакционного задания: они должны были написать в четырёх предложениях при сохранении информационно важных элементов этих данных предложений.

Все варианты типологизируются по теории Деме Ласло. По этой теории речевое произведение непосредственно расчленяется не на предложения, а на сверхфразовые единства текста (I. Mondatszerkezeti sajátóságok gyakorisági vizsgálata. Vp., 1971. — Частотный анализ своеобразий структуры предложений.)

В предлагаемой статье автор анализирует типы внутреннего членения сообщаемого в четырёх предложениях, а также частотность этих типов с точки зрения одной только структуры: с того положения, в котором суммирование информации даётся в наиболее целесообразном месте —, в четвёртом предложении сообщаемого.

(Значение элементов в формулах:

числа указывают на очередное место данных предложений, скобки указывают сверхфразовые единства текста,

→ : объяснительное отношение

← : отношение следствия).